

Europa
 text
 Christer Lundgren
 karta
 Stig Söderlind

Facit över

90-talet:

Västmakterna krossade Jugoslavien, skapade etniskt rensade lydstat

Vi har nu gått in i ett nytt årtusende. Det låter stort; det nya millenniet är ur vårt perspektiv oöverblickbart. Ingen av oss kommer ens att se slutet på det närmaste seklet. De närmaste årtiondena kan vi däremot i någon mån förutse och förbereda oss för. Men det förutsätter att vi förstår den tid vi lever i. Därför är det viktigt att summera och dra lärdomar av det gångna årtiondet.

1990-talet var förspelet till det nya millenniet. Då förändrades styrkebalansen i Europa. Då ändrades spelreglerna för att passa de nya styrkerelationerna. Ännu är den förändringen inte avslutad, den pågår för fullt. Utgången är inte given, men 2000-talet lovar krig.

Det som präglar 90-talet är framför allt tre händelser, eller snarare tre långvariga händelseförlopp:

- Västmakternas krossande av Federala republiken Jugoslavien.
- EU:s bildande och konsolidering.
- Natos ändrade karaktär.

Jugoslavienfrågan är central för att förstå EU:s och Natos roll. Utan att förstå krigen i Jugoslavien kan man inte förstå vår tid. Utan att förstå vår tid kan man inte agera medvetet, bara viljelöst låta sig fösas in i framtiden. Om parollen anti-imperialism inte ska vridas oss ur händerna, måste den konkretiseras genom att Folket i Bild/Kulturfront studerar och tar ställning till frågorna om Natos och EU:s roll i Jugoslavien.

Jugoslavien var ingen okontroversiell statsbildning. Den tyska borgerligheten upplevde Jugoslaviens tillkomst som ett (särskilt) förnedrande inslag i Versaillesfördraget.

Under andra världskriget styckade Hitler och Mussolini upp Jugoslavien i fascistiska vasallstater, med Kroatens regim som en särskilt hängiven bundsförvant. Serbien gjorde motstånd och invaderades därför militärt av Hitlers trupper. Över nationalitetsgränserna organiserades en jugoslavisk partisanrörelse med Tito i spetsen. Vid krigsslutet hade partisanerna lyckats ena folken i kampen mot fascismen och den jugoslaviska staten återskapades i ny form.

Men Jugoslavien kom att bli starkt beroende av västmakterna och djupt skuldsatt. Den ekonomiska kris, som ledde till Jugoslaviens kollaps, drevs fram av västmakterna. Internationella valutafonden IMF ställde stränga villkor, som lade krisens bördor helt på arbetarklassen och det arbetande folket. Det ökande missnöjet kanaliserades i nationalistiska och separatistiska strävanden.

USA och IMF förmådde Jugoslaviens ministerpresident Ante Markovic att anta en "saneringsplan", som innebar chockterapi med lönestopp, stram penningpolitik och nedskärningar i de sociala trygghetssystemen. Omkring 650 000 arbetare gick ut i proteststrejk mot denna saneringsplan. Serbien motsatte sig planen, eftersom den skulle leda till fördjupade sociala oroligheter. Serbiens ledare Slobodan Milosevic satte istället fart på sedelpressar-

na och markerade därigenom sin beslutssamhet att behålla politisk kontroll över den ekonomiska processen. Detta agerande sågs som en krigsförklaring mot IMF, "ett kommunistiskt agerande" och "ett rånöverfall på förbundskassan". Belgrad och Milosevic har sedan dess betraktats som "den fria världens" fiende.

Då kriget i Jugoslavien bröt ut 1991, handlade det inte minst om vem som skulle få de nödvändiga krediterna i dollar och D-mark och vem som skulle stå för återbetalningen av de upplupna skulderna.

90-talet inleddes med Sovjetunionens sammanbrott, som bland annat resulterade i att situationen för de båda tyska staterna normaliserades. Tysk militär- och säkerhetspolitik var inte längre underställd segrarmakternas överhöghet, utan såväl Förbundsrepubliken Tyskland (BRD) som Tyska Demokratiska Republiken (DDR) erkändes som helt suveräna stater.

Den västtyska regeringen med förbundskansler Helmut Kohl i spetsen var inte sen att utnyttja det nya maktvakuum som uppstått. Utan att i förväg rådfråga vare sig USA eller länderna inom EG sammanträffade Helmut Kohl med Michail Gorbatsjov i Stavropol sommaren 1991 och utverkade grönt ljus för Tysklands återförening. Priset lär ha uppgått till ett tresiffrigt antal miljarder kronor. Innan Gorbatsjov gav med sig, fick han också västmakternas försäkran att en tysk återförening inte skulle medföra att

Nato utvidgades österut – ett löfte som snart kom att svikas.

Genom att spela på västnostalgin i DDR lyckades den västtyska regeringen genomföra en ren annektering av denna stat. Det återförenade Tyskland blev genom sin folkmängd och sin ekonomiska styrka den tveklöst dominerande staten inom Europeiska Unionen, EU. Dess inflytande stärktes ytterligare genom att tre tyskvänliga stater – Österrike, Finland och Sverige – ett par år senare anslöt sig till unionen.

Den västtyska säkerhetstjänsten hade under flera år understött den fascistiska kroatiska nationaliströrelsen ustasja och andra separatister som eftersträvade Kroatens utbrytning ur Jugoslavien. Ustasja förespråkade skapandet av ett ”Storkroatien”, som förutom det kroatiska kärnlandet skulle inkludera Bosnien och Hercegovina, Sandzak och delar av nuvarande Vojvodina.

Martin Spegelj i en TV-intervju om den nödvändiga ”utrotningen” av serbernas högborg Knin. För det ändamålet hade han skaffat 36 000 maskingevär från den ungerska armén. Journalisten som sammanställte TV-programmet med detta frispråkiga uttalande dog två timmar efter att det sänts.

Den övervägande serbiska befolkningen i Knin, Pankrac och omgivande områden beslöt 22 februari 1991 att bilda ”Serbiska autonoma provinsen Krajina”. Den 25 juni 1991 förklarade sig landets två rikaste republiker, Slovenien och Kroatien, självständiga – på 50-årsdagen av den fascistiska kroatiska ustasjastatens tillkomst.

Den Europeiska Gemenskapen (EG) höll till en början formellt fast vid gällande praxis, att gränser i Europa inte fick ändras utom genom uppgörelser i samför-

slavien, dvs Serbien och Montenegro. Dessa republikers utrikeshandel gick till 60-70 procent till EG-länderna, så var och en kan föreställa sig vilken effekt den åtgärden hade.

Vid toppmötet i Maastricht i december 1991, där den Europeiska Unionen bildades, insisterade Tyskland på att dess skyddslingar skulle erkännas. Det starkaste motståndet kom från Storbritannien, som dock till sist gav med sig i utbyte mot att slippa EU:s sociala minimikrav. Den brittiska arbetarklassens relativa trygghet blev så en spelbricka för att förmå toryregimen att gå med på återupprättandet av den kroatiska stat som en gång varit Hitlertysklands vasall.

EU framställs ofta som ett fredsprojekt, men i själva verket är unionen från sin tillkomst nära förknippad med Jugoslaviens sammanbrott och de krig som därmed följde.

USA hade, liksom Storbritannien och Frankrike, egentligen föredragit ett sammanhållet Jugoslavien. Inte för principens skull, men för att det underlättade IMF:s möjligheter att tvinga hela landet att genomgå en ”ekonomisk chockterapi”, det vill säga en anpassning till det internationella storkapitalets strategi och dominans.

USA hade i förväg i skarpa ordalag varnat Tyskland för att ett erkännande av Slovenien och Kroatien skulle medföra blodbad i Bosnien. Som svar på Tysklands försök att ta ledningen i Europa valde Bushadministrationen nu att uppmuntra Bosnien att också förklara sig oberoende.

Både i Kroatien och Bosnien fanns stora serbiska minoriteter. Serbernas minnen från andra världskriget kan jämföras med judarnas. De vägrade finna sig i att bli en nationell minoritet i en kroatisk stat med en regering som öppet hyllade ustasja,

Jugoslavien tvingades acceptera medling av tre EG-länders utrikesministrar, vilket gav separatisterna respit och legitimitet.

Under andra världskriget hade rörelsen varit allierad med Hitlertyskland, Mussolinis Italien och det revanschstiska Ungern.

Med Sovjetunionen i upplösning och Ryssland försvagat såg dessa krafter tillfället att gå till aktion. Tyskland, Österrike och Ungern hjälptes åt att beväpna separatisterna. Nu restes parollen ”folkens självbestämmanderätt” med innebörden ”etniskt homogena nationalstater”. På det etniskt komplicerade Balkan betydde den parollen krig, det visste var och en som ville veta det.

I mitten av januari 1991 talade den självutnämnde kroatiska försvarsministern

stånd, med garantier för nationella minoriteter. Men i praktiken intervenerade EG genom att hindra den federala regeringen från att försvara landets konstitution och slå vakt om dess enighet. Då ministerpresident Ante Markovic sände federala trupper till de två utbrytarrepublikerna, hotade EG att dra in det planerade biståndet på en miljard dollar och att erkänna utbrytarstaterna. Jugoslavien tvingades acceptera medling av tre EG-länders utrikesministrar, vilket gav separatisterna respit och legitimitet.

I mitten av oktober sade EG upp handels- och samarbetsavtalet med rest-Jugo-

I ord hävdade EU att minoriteterna måste tillerkännas rättigheter, men i handling erkände man utbrytarstaterna innan detta och andra problem var lösta.

nazisternas bundsförvanter, och som inte bara förnekade serberna deras rättigheter, utan planerade att fysiskt utrota dem.

Muslimerna i Bosnien såg de som allierade till den kroatiska regimen och framför allt till USA. De valde därför att göra motstånd och försvara sina nationella intressen.

Serbiens president Slobodan Milosevic drev linjen att om Jugoslavien skulle upplösas, borde också serberna som folk ha rätten till självbestämmande. Gränserna mellan landets republiker var administrativa interna gränser och kunde inte utan vidare accepteras som internationella statsgränser. EU-länderna däremot drev linjen att rådande gränser mellan republikerna skulle gälla. I ord hävdade EU att minoriteterna måste tillerkännas rättigheter, men i handling erkände man utbrytarstaterna innan detta och andra problem var lösta.

Genom erkännandet av utbrytarstaterna internationaliserades de interna jugoslaviska konflikterna och det blev "legitimt" för främmande makter att stödja den ena parten.

Utbrytarstaten Bosnien framställdes i västliga media som ett multinationellt projekt, men president Alija Izetbegovic var grundare av det konservativa muslimska partiet Muslim Party of Democratic Action (SDA) och hade aktivt verkat för Jugoslaviens uppbrytning. På västmakternas uppmaning lät han genomföra en folkomröstning om självständighet, som bojkottades mangrant av landets serbiska minoritet – omkring en tredjedel av Bosniens befolkning. När regeringen valde att köra över denna betydande minoritets intressen, valde den inbördeskrig.

Även Makedonien förklarade sig självständigt och lämnade Jugoslavien

utan stora svårigheter, men EU dröjde med att erkänna denna stat på grund av Greklands motstånd.

EU drev nu linjen att alla delrepubliker skulle förklara sig självständiga. Om bara en stat förutom Serbien ville ha kvar unionen, kunde denna rest av Jugoslavien göra anspråk på att föra vidare Federala Republiken Jugoslaviens legitimitet. Montenegro fick därigenom en nyckelroll och erbjöds som lockbete ett betydande biståndspaket från i första hand Italien. Men när det blev känt att paketet även innehöll personliga favörer för Montenegros president, tvingades denne avgå.

Serbien och Montenegro utgjorde alltså ännu formellt Federala Republiken Jugoslavien, men vägrades trots det behålla Jugoslaviens plats i FN. Jugoslavien suspenderades ur generalförsamlingen 1992. Utbrytarstaterna kräver att landet formellt ska uteslutas och tvingas söka nytt medlemskap.

Bushadministrationen, som uppmuntrat Bosnien att förklara sig oberoende och motarbetat alla europeiska försök att finna en förhandlingslösning på konflikterna i Bosnien, lyckades nu ta initiativet från Tyskland. Först organiserade USA en systematisk upprustning av den kroatiska armén, och sommaren 1995 bombade sig den unga republiken med amerikanskt stöd "serbenfrei". Serberna förde brutalt, först från västra Slavonien, därefter från Krajina och slutligen från östra Slavonien. Invasionen i Krajina var den största och mest brutala militära operationen i Europa efter andra världskriget. Över 200 000 människor flydde till de serbkontrollerade områdena i Bosnien eller till Serbien.

Genom USA:s förmedlan ingick de kroatiska och bosniska regeringarna en mili-

tärpakt och genomförde därefter också kriget mot bosnienserberna. I slutet av maj 1995 angrep Nato flyg serbiska ställningar och strax därpå inledde den bosniska armén en storoffensiv. Men serberna gick till motangrepp och intog bland annat städerna Srebrenica och Zepa. Under september genomfördes en stor offensiv mot serbiska områden i västra Bosnien. Natos flyg satte in 3 400 attacker för att underlätta de kroatiska och bosniska arméernas framryckning.

Den stora Natostödda offensiven ledde fram till Daytonavtalet i november 1995, vars centrala innebörd var att USA åter stod i centrum för den politiska processen i Europa. FN-styrkorna i Bosnien ersattes av dubbelt så många IFOR-styrkor inom Natos ram och under USA:s befäl. Från början sades att de skulle dras tillbaka efter tio månader, men idag har Bosnien förvandlats till en permanent Natobas. Amerikanska diplomater talar idag om att Natos trupper kommer att stanna 20-30 år.

Efter Daytonavtalet förväntade sig många att situationen mellan EU och Jugoslavien skulle normaliseras som belöning för Milosevic' medgörlighet i freds-förhandlingarna. Men nu kastade västmakterna in en ny brandfackla på brasen. USA och därefter även EU krävde att situationen i Kosovo först måste lösas. Det var förspelet till nästa stora Nato-offensiv mot Serbien, även denna gång för att skapa en etniskt rensad utbrytarstat.

Till denna konflikt och till Natos förändrade roll återkommer jag i en kommande artikel.

¹ Hannes Hofbauer: Das Ende der europäischen Nachkriegszeit.
<http://www.members.partisan.net/kosovo/ko28999.html>